

АНОТАЦІЯ

Іванів С. І. Організаційно-економічний механізм формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

Дисертація містить теоретичні й методологічні положення щодо організаційно-економічного механізму формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Визначено, що сутність ресурсного потенціалу базується на концепціях: ресурсній, функціональній та результативній (цільовій). Важливо при дослідженні категорії «ресурсний потенціал» трактувати її через призму: системи, сукупності ресурсів, динамічного функціоналу, можливостей і результатів. Пропонується ресурсний потенціал розглядати на основі синергетичності та комплексності, що дозволяє його характеризувати як підвид потенціалу, що утворює систему, яка складається з ресурсів (природних, матеріальних, фінансових, кадрових, нематеріальних, інноваційних, інтелектуальних, соціальних та інформаційних), наявних та прихованих можливостей, управлінських навиків та компетентно-досвідних переваг, що в сукупності дозволяють виробляти сільськогосподарський продукт, отримувати очікуваний фінансовий результат від діяльності, підвищувати свою конкурентоспроможність, досягати поставлених цілей, а також забезпечувати благо населенню країни. Характерні особливості, що можуть чинити вплив на ресурсний потенціал у сільському господарстві структуровано за наступними ознаками: природні, виробничі, фінансові, організаційно-технічні

Результати дослідження дали змогу узагальнити інформацію та оцінити стан забезпеченості земельними, трудовими ресурсами й технічними засобами сільськогосподарських підприємств. Під час дослідження було використано статистичні матеріали Державної служби статистики України та Головного

управління статистики в Івано-Франківській області, на основі яких проведено аналітичні дослідження: визначення коефіцієнтів, розрахунки відхилень, встановлення ступеня соціалізації підприємств, побудови моделі.

Доведено, що в процесі формування ресурсного потенціалу важливо враховувати ознаки взаємозв'язку та фактори взаємовпливу один на одного ресурсних складових. Через удосконалення елементів соціальної складової визначається здатність до підвищення функціональних можливостей кадрової складової: управлінських, організаційних і виконавських. А через кадрову складову (кваліфікованість, досвід та знання) реалізується призначення матеріально-технічної складової, адже техніка для виконання свого функціоналу потребує доцільного управління. Наголошено на важливості збереження земельних ресурсів, зокрема природної та штучної родючості ґрунтів, усунення негативних антропогенних чинників: недоцільна розораність, використання транспорту в недозволених нормах, вирубування лісів, нехтування правилами поводження з відходами, використання несертифікованих добрив, а також нераціональне удобрення земельних ресурсів.

Визначено важливість та значущість сільського господарства серед інших видів економічної діяльності для розвитку Івано-Франківської області через оцінку валової доданої вартості – 13,2 % (друге місце) та рентабельності – 13,5 % (друге місце). Досліджено, що кількість сільськогосподарських угідь у 2019 р. скоротилася, з паралельним збільшенням ріллі на 17 тис. га. Наявна тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі саме сільськогосподарських підприємств у структурі усіх товаровиробників. У 2021 р., порівняно з 2010 р., цей показник зріс на 15,9 %. Тобто сільськогосподарські підприємства займають вагому нішу у вирощуванні сільськогосподарських культур та розвитку рослинництва в області. Більшість посівних площ – 40,4 % (у натуральному вираженні 154,9 тис. га) використовується для висаджування культур зернових та зернобобових.

Особливістю земельних ресурсів, що перешкоджають сільськогосподарській діяльності підприємств, є притаманна їм кислотність ґрунтів. Ця особливість вимагає від аграріїв проведення робіт з вапнування в

поєднанні з внесенням мінеральних добрив. У період з 2017 р. до 2021 р. сільськогосподарські підприємства внесли вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів на рівні 14,6-16,7 тис. т., а площа, яку обробляли, становила 2,8-6,5 тис. га. У 2021 р. на площу розміром 3,5 тис. га внесено 14,6 тис. т. вапнувальних матеріалів, а в 2017 р. на площу 7,4 тис. га – 16,7 тис. т. Тобто в 2021 р. у 1,85 разів вапнякових матеріалів на 1 тис. т. було внесено більше. Такі показники свідчать про ступінь виснаження та рівень окислення ґрунтів.

Кількість сільського населення зменшується, найнижчу питому вагу у структурі займають особи віком від 0 до 15 років – 17,8 %, найбільшу – віком від 36 до 59 років – 34,2 %, однак це не означає, що такий відсоток працездатних осіб буде дорівнювати трудовим ресурсам сільського господарства. У процесі дослідження виявлено, що в суспільстві та потенційних кадрових ресурсах (молоді, яка в теперішній час проживає у сільській місцевості) простежується зниження зацікавленості майбутньою роботою в аграрній галузі, унаслідок чого ускладнюються умови формування персоналу сільськогосподарських підприємств. Тому важливо з боку держави через освітні заклади популяризувати таку галузь, впроваджуючи в навчальну програму професії майбутнього, які дозволять отримувати конкурентну заробітну плату, а також модернізувати сільське господарство. Чинником, який негативно впливає на залучення працівників, є високий відсоток тіньової зайнятості – 42,1 %. За офіційними даними, не спостерігається заборгованостей із виплат заробітної плати, але фактично не можна визначити, чи отримують люди зарплату вчасно, залишається покладатися тільки на добросовісність працедавця.

Досліджено, що інституційне забезпечення в питанні використання ресурсного потенціалу характеризується неповнотою, недостатнім рівнем пристосованості та мобільності до змін і аграрних реформ, особливо це стосується малих сільськогосподарських підприємств, яким і так важко конкурувати з великими аграрними «гігантами». Щоб привести інституційне забезпечення до задоволення потреб сільськогосподарських підприємств у питанні використання ресурсного потенціалу, важливо діяти за такими принципами: доцільність та

раціональність фінансової підтримки аграрного сектору; удосконалення банківської системи, що стосується кредитування, яка буде сприяти отриманню кредитів на вигідних умовах та забезпечити підприємство необхідною технікою, засобами виробництва та іншими ресурсами; робота над розвитком ринково-земельних відносин: урегулювання відносин щодо оренди землі, захищеність права на володіння землею, що дозволить ефективно використовувати земельний ресурсний потенціал.

Аналіз забезпечення тракторами та комбайнами за їх видами показав, що спостерігається тенденція до зменшення таких технічних засобів. Унаслідок цього збільшується навантаження на одиницю кожної техніки, що призводить до виснаження, пришвидшеного зношення, потреби в ремонті через поломки або виведення з ладу, а це сповільнює роботу та затримує збір урожаю. У процесі дослідження вивчено шляхи щодо подолання проблеми із забезпечення сільськогосподарських підприємств технічними засобами. Можливими варіантами, окрім придбання, яке не завжди доступне, що зумовлюють залучення техніки до діяльності, є фінансовий лізинг, прокат та спільне використання. Фінансовий лізинг починає набувати розвитку у вітчизняному сільському господарстві, адже показники щодо кількості укладених договорів у третьому кварталі 2021 року демонструють тенденцію до збільшення на 1570 одиниць, порівняно з першим кварталом відповідного року.

Оскільки в сучасних умовах від сільськогосподарських підприємств вимагається не тільки забезпечувати продукцією суспільство, а й належно вести свою діяльність, враховуючи аспекти соціалізації, проводився персоніфікований аналіз соціалізації, де індикатором було вибрано розмір підприємства. Результати аналізу вибраних підприємств засвідчили, недостатню включеність їх у процес економічної соціалізації. Респонденти скеровують увагу переважно на освоєння великих територій, при цьому збільшуючи навантаження на найманих працівників. Однак у 2020 році все-таки відбулися чималі зрушення у створенні більшої кількості робочих місць, порівняно з 2010 роком.

На основі оцінки визначено, що сільськогосподарським підприємствам доречно провадити діяльність у складі можливих інтеграційних структур:

спільна діяльність, кооперативи, аграрні кластери. Запропоновані форми об'єднання дозволяють акумулювати ресурсний потенціал, економити кошти та створювати сприятливі умови для його подальшого розвитку. Переваги від інтеграції можуть отримати як учасники, у яких недостатньо ресурсного забезпечення або ж не вистачає знань щодо раціональності його використання, так і для тих суб'єктів, які більше розвинуті та мають певний досвід. Також наголошується на можливості розвитку додаткової діяльності – агротуризму, особливо для фермерських господарств. Таким шляхом сільськогосподарські підприємства зможуть різнобічно використовувати та розвивати ресурсний потенціал. У теперішній час зосереджена увага на отриманні позитивного впливу від певного виду діяльності для самого сільськогосподарського підприємства – надходження коштів; персоналу – здобуття нових навиків; територіальних громад (зовнішнє середовище) – популяризація області.

Робота містить пропозиції щодо проведення алгоритму прогнозування діяльності сільськогосподарських підприємств, на основі розрахунку вибраного показника – продукція сільського господарства.

За мету визначено з'ясувати суттєвість факторів впливу, які є складовими ресурсного потенціалу, на результативний показник, щоб у майбутньому проводити стратегічне планування.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільськогосподарські підприємства, ефективність, фермерські господарства, механізм, земельні ресурси, трудові ресурси, матеріально-технічні ресурси, агрокластери, агротуризм.

SUMMARY

Ivaniv S.I. Organizational and economic mechanism of formation and use of agricultural enterprises' resource potential – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 05 – "Social and Behavioral Sciences", specialty 051 "Economics." – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation contains theoretical and methodological provisions on the organizational and economic mechanism for the formation and use of the agricultural enterprises' resource potential. It is determined that the essence of resource potential is based on the concepts: resource, functional and effective (target). When studying the category of "resource potential", it is important to interpret it through the prism of: system set of resources, dynamic functionality, capabilities and results. It is proposed to consider the resource potential on the basis of synergy and complexity, which allows it to be characterized as a subtype of potential that forms a system consisting of resources (natural, material, financial, human, intangible, innovative, intellectual, social and informational), available and hidden opportunities, managerial skills and competence and experience advantages, which together allow to produce an agricultural product, to obtain the expected financial result from its activity, to increase its competitiveness, to achieve the set goals, and provide benefits to the population of the country. The characteristic features that may have an impact on the resource potential in agriculture are structured according to the following features: natural, production, financial, organizational and technical.

The results of the study made it possible to summarize the information and assess the state of land, labor and technical resources of agricultural enterprises. The study used statistical materials from the State Statistics Service of Ukraine and the Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region, which were used to conduct analytical research: determining coefficients, calculating deviations, establishing the degree of enterprises' socialization, and building a model.

It is proved that in the process of resource potential formation it is important to take into account the signs of interconnection and factors of mutual influence of resource components on each other. Through the improvement of the social component elements, the ability to increase the functional capabilities of the personnel component is determined: managerial, organizational and executive. And through the personnel component (qualifications, experience and knowledge), the purpose of the material and technical component is realized, because equipment requires appropriate management to perform its function. It was emphasized that it is important to preserve land resources, in particular natural and artificial soil fertility, and to eliminate negative

anthropogenic factors: inappropriate plowing, use of transport in excess of permitted standards, deforestation, neglect of waste management rules, use of uncertified fertilizers, and irrational fertilization of land resources.

The importance and significance of agriculture among other types of economic activity for the development of Ivano-Frankivsk region is determined by estimating the gross value added – 13.2 % (second place) and profitability – 13.5 % (second place). It was found that the amount of agricultural land in 2019 decreased, with a parallel increase in arable land by 17 thousand hectares. There is a tendency to increase the share of sown area of agricultural enterprises in the structure of all commodity producers. In 2021, this figure increased by 15.9% compared to 2010. In other words, agricultural enterprises occupy a significant niche in the cultivation of crops and the development of crop production in the region. Most of the sown areas - 40.4% (154.9 thousand hectares in physical terms) – are used for planting cereals and legumes.

The specific feature of land resources that hinders the agricultural activities of enterprises is the inherent acidity of soils. This feature requires farmers to carry out liming operations in combination with the application of mineral fertilizers. In the period from 2017 to 2021, agricultural enterprises applied 14.6-16.7 thousand tons of limestone flour and other limestone materials, and the area under cultivation was 2.8-6.5 thousand hectares. In 2021, 14.6 thousand tons of liming materials were applied to an area of 3.5 thousand hectares, and in 2017, 16.7 thousand tons were applied to an area of 7.4 thousand hectares. That is, in 2021, 1.85 times more limestone materials were applied per 1 thousand tons. These data indicate the degree of soil depletion and oxidation.

The number of rural population is decreasing, with the lowest share in the structure being occupied by persons aged 0 to 15 years (17.8%) and the highest share by persons aged 36 to 59 years (34.2%), but this does not mean that this percentage of able-bodied persons will be equal to the agricultural labor force. The study found that society and potential human resources (young people currently living in rural areas) are showing a decline in interest in future work in the agricultural sector, which complicates the conditions for the formation of personnel at agricultural enterprises. Therefore, it is important for the state to popularize this industry through educational

institutions, introducing professions of the future into the curriculum that will allow receiving competitive wages and modernizing agriculture. A factor that negatively affects the attraction of workers is the high percentage of shadow employment – 42.1%. According to official data, there are no wage arrears, but it is impossible to determine whether people receive their salaries on time, and one can only rely on the employer's good faith.

It has been studied that institutional support for the use of resource potential is characterized by incompleteness, insufficient adaptability and mobility to changes and agricultural reforms, especially for small agricultural enterprises, which already have difficulty competing with large agricultural "giants". In order to bring institutional support to meet the needs of agricultural enterprises in terms of resource potential use, it is important to act on the following principles: expediency and rationality of financial support for the agricultural sector; improvement of the banking system with regard to lending, which will facilitate obtaining loans on favorable terms and provide the enterprise with the necessary equipment, means of production and other resources; work on the development of market-land relations: regulation of land lease relations, protection of the right to land ownership, which will allow for the efficient use of land resource potential.

An analysis of the tractors and combines supply by type showed that there is a downward trend in the number of such vehicles. As a result, the load per unit of each equipment increases, which leads to exhaustion, accelerated wear and tear, the need for repairs due to breakdowns or failure, which slows down work and delays harvesting. The study examined ways to overcome the problem of providing agricultural enterprises with technical means. Possible options, in addition to purchase, which is not always available, that lead to the involvement of machinery in activities are financial leasing, rental and joint use. Financial leasing is beginning to develop in domestic agriculture, as the number of contracts concluded in the third quarter of 2021 shows an upward trend by 1570 units compared to the first quarter of the corresponding year.

Since in modern conditions, agricultural enterprises are required not only to provide products to society, but also to conduct their activities properly, taking into

account aspects of socialization, a personalized analysis of socialization was conducted, where the size of the enterprise was chosen as an indicator. The analysis results of the selected enterprises showed that they are not sufficiently involved in the process of economic socialization. Respondents focus mainly on the development of large territories, while increasing the burden on employees. However, in 2020, there were still significant shifts in the creation of more workplaces compared to 2010.

Based on the assessment, it is determined that it is appropriate for agricultural enterprises to operate within the following possible integration structures: joint ventures, cooperatives, and agricultural clusters. The suggested forms of association allow accumulating resource potential, saving money and creating favorable conditions for its further development. The integration benefits can be gained by both participants who have insufficient resources or lack knowledge about the rational use of resources, and those entities that are more developed and have some experience. It also emphasizes the possibility of developing additional activities such as agritourism, especially for farms. In this way, agricultural enterprises will be able to use and develop their resource potential in a variety of ways. At present, the focus is on obtaining a positive impact from a certain type of activity for the agricultural enterprise itself - income; for staff - acquiring new skills; for territorial communities (external environment) – popularization of the region.

The paper contains proposals regarding the algorithm for forecasting the activities of agricultural enterprises based on the calculation of the selected indicator – agricultural products.

The purpose is to find out the significance of the influence factors that are components of the resource potential on the performance indicator in order to carry out strategic planning in the future.

Key words: resource potential, agricultural enterprises, efficiency, farms, mechanism, land resources, human resources, material and technical resources, agroclusters, agritourism.

Список публікацій Іванів С.І. за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І. Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 54–67. *Особистий внесок (0,2 д.а.): схарактеризовано діяльність особистих селянських господарств та їх становище у сільському господарстві (1,7 д.а.).*

2. Іванів С. І., Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 210–220. *Особистий внесок (0,65 д. а.): виокремлено стримувальні фактори розвитку сільського зеленого туризму, схарактеризовано, яким чином представлений вид туризму може позитивно впливати на умови використання ресурсного потенціалу (1,3 д. а.).*

3. Іванів С. І. Методологія управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств як елемент ефективного використання ресурсного потенціалу. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7–8. С. 49–55. *(0,67 д.а.).*

4. Іванів С. І. Вплив інвестицій на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17. Т. 1. С. 115–127 *(1,5 д.а.).*

5. Іванів С. І. Економічна сутність та архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 5 (818). С. 80–84. *(1,0 д.а.).*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Теоретичні аспекти управління ефективністю земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. *European Journal of Economics and Management*.

2020. Vol. 6, Issue 3. p. 38–44. *Особистий внесок (1,2 д.а.): проаналізовано основні структурні елементи земельно-орендних відносин у сільськогосподарських підприємствах (1,5 д.а.)*

Матеріали наукових конференцій

7. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Значення оренди землі у діяльності фермерських господарств. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро-та електроінженерії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 10 квітня, 2020р.).* Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. С. 90–91. *Особистий внесок(0,07): виділено фактори, що забезпечують ефективність управління земельними відносинами у питанні оренди (0,12 д.а.)*

8. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Раціональне використання орендованих земель як один із аспектів управлінської діяльності фермерських господарств. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня, 2020р.).* Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С.165-167. *Особистий внесок (0,09): схарактеризовано принципи, за якими використання земельного ресурсу буде вважатися раціональним та які ґрунтуються на цьому еколого-економічному аспекті (0,15 д.а.)*

9. Іванів С. І. Ефективність управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23 жовтня, 2020 р.)* Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2020. С. 53–54 *(0,11 д.а.)*

10. Іванів С. І. Особливості управління ресурсним потенціалом у сільськогосподарських підприємствах. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали Міжнар. наук. інтер.-конф. (Тернопіль, 12 травня, 2021р.).* Тернопіль: ФОП Шпак В.Б., 2021. С. 57–59 *(0,13 д.а.)*

11. Іванів С. І. Значення інституційного забезпечення у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та*

перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти: матеріали
Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 листопада, 2022 р.). Одеса: ОДАУ, 2022.
С. 152–155 (0,1 д.а).